

TASHKILIY TUZILMA VA BOSHQARUV HISOBI

Xudaynazarova Dilnoza Gafurovna

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

“Buxgalteriya hisobi” kafedrasi katta o‘qituvchisi

Tel: +998937284308

e-mail: dilnozaxudaynazarova17@gmail.com

Pulatova Maftuna Quroqboyevna.

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

“Baxolash ishi” yo‘nalishi 322 guruh talabasi

Аннотация. Ushbu maqolada tashkilotning boshqaruv tizimi va tashkiliy tuzilmasining o‘zaro bog‘liqligi, boshqaruv hisobi orqali samaradorlikni oshirish yo‘llari tahlil qilinadi. Tashkiliy tuzilma turining boshqaruv qarorlarini qabul qilishga ta’siri, ma’lumotlar oqimini tartibga solishdagi boshqaruv hisobi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy menejment yondashuvlari asosida boshqaruv hisobi tizimini takomillashtirish, resurslardan samarali foydalanish va iqtisodiy natijalarni tahlil qilish usullari ko‘rsatib o‘tilgan. Maqola natijalari tashkilot faoliyatida boshqaruv qarorlarini optimallashtirish va ichki nazorat tizimini mustahkamlash uchun amaliy ahamiyatga ega.

Калит so‘zlar: tashkiliy tuzilma, boshqaruv hisobi, menejment, samaradorlik, resurslar, qaror qabul qilish, ichki nazorat, iqtisodiy tahlil, moliyaviy boshqaruv, axborot tizimi.

Аннотация. В статье анализируется взаимосвязь системы управления организацией и организационной структуры, пути повышения эффективности посредством управленческого учета. Раскрывается влияние типа организационной структуры на принятие управленческих решений, роль управленческого учета в регулировании информационных потоков. Также

показаны методы совершенствования системы управленческого учета, эффективного использования ресурсов и анализа экономических результатов на основе современных подходов к управлению. Результаты статьи имеют практическое значение для оптимизации управленческих решений в деятельности организации и укрепления системы внутреннего контроля.

Ключевые слова: организационная структура, управленческий учет, управление, эффективность, ресурсы, принятие решений, внутренний контроль, экономический анализ, финансовый менеджмент, информационная система.

Abstract. This article analyzes the relationship between the organization's management system and organizational structure, ways to increase efficiency through management accounting. The influence of the type of organizational structure on making management decisions, the importance of management accounting in regulating information flow are highlighted. Also, methods for improving the management accounting system, effective use of resources and analysis of economic results based on modern management approaches are shown. The results of the article are of practical importance for optimizing management decisions in the organization's activities and strengthening the internal control system.

Keywords: organizational structure, management accounting, management, efficiency, resources, decision-making, internal control, economic analysis, financial management, information system.

Kirish

Zamonaviy xo'jalik yurituvchi subyektlarda boshqaruv tizimining samaradorligi ko'p jihatdan ularning tashkiliy tuzilmasi va boshqaruv hisobi tizimining to'g'ri yo'lga qo'yilganligiga bog'liqdir. Tashkiliy tuzilma korxonada faoliyatining funksional bo'linmalarini, ularning o'zaro aloqalari va boshqaruv

darajalarini belgilaydi. Shu bilan birga, boshqaruv hisobi ushbu tuzilma doirasida zarur axborotni to'plash, tahlil qilish va qaror qabul qilish jarayonini axborot bilan ta'minlash vositasi sifatida xizmat qiladi.

Boshqaruv hisobi moliyaviy natijalarni baholash, ishlab chiqarish xarajatlarini tahlil qilish, rejalashtirish va nazorat jarayonlarini takomillashtirishda muhim rol o'ynaydi. Tashkiliy tuzilmaning samarali shakllanishi esa bu jarayonlarning uzviyligini ta'minlab, rahbariyatning o'z vaqtida, asosli va iqtisodiy jihatdan to'g'ri qarorlar qabul qilishiga yordam beradi.

Mazkur maqolada korxonalarining tashkiliy tuzilmasi va boshqaruv hisobi o'rtasidagi uzviy bog'liqlik, ularning o'zaro ta'sir mexanizmlari, hamda iqtisodiy samaradorlikni oshirishdagi roli chuqur tahlil qilinadi. Shu orqali zamonaviy sharoitda korxonalar boshqaruvining sifatini oshirish yo'llari ko'rsatib beriladi.

Har bir tashkilotning samarali faoliyat yuritishi uchun uning tashkiliy tuzilmasi va boshqaruv hisobi muhim ahamiyatga ega. Tashkiliy tuzilma — bu tashkilotning ichki tuzilishi, ya'ni bo'limlar, xizmatlar, guruhlar va ularning o'zaro bog'liqligi, boshqaruv hisobi esa tashkilot faoliyatini rejalashtirish, nazorat qilish va tahlil qilish uchun zarur bo'lgan axborotni shakllantirish tizimidir.

Tashkiliy tuzilma - bu tashkilotning tarkibiy qismlarining o'zaro bog'liq ravishda joylashishi va tuzilishini ifodalaydi. Tashkiliy tuzilma tashkilot ichida bo'limlar, xizmatlar, guruhlar va ularning vazifalarini aniq belgilab beradi. Bu tuzilma tashkilotning maqsadlariga erishish, resurslarni samarali taqsimlash va boshqaruv jarayonlarini optimallashtirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi

Tashkiliy tuzilmaning shakllanishiga quyidagi omillar ta'sir qiladi:

- Tashkilot hajmi va faoliyat sohasi
- Bo'limlar va ularning ixtisosligi
- Boshqaruv apparati bo'g'inlari va ularning vakolatlari

- Ichki jarayonlar va texnologiyalar
- Xodimlar soni va malakasi

Tashkiliy tuzilmaning asosiy turlari:

- Chiziqli (lineer) tuzilma
- Funktsional tuzilma
- Divizion (bo‘linmaviy) tuzilma
- Matritsali tuzilma

Masalan, lineer-funksional boshqaruv tuzilmasida alohida bo‘linmalar muayyan mustaqillikka ega bo‘lib, o‘z mahsuloti yoki mintaqasi uchun ishlaydigan xizmatlarga ega bo‘ladi. Strategik qarorlarni qabul qilish esa yuqori boshqaruvga tegishli

Boshqaruv hisobi mohiyati va vazifalari

Boshqaruv hisobi — bu tashkilot ichida boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun zarur bo‘lgan iqtisodiy axborotni yig‘ish, qayta ishlash va tahlil qilish tizimi. Boshqaruv hisobi yordamida quyidagi vazifalar amalga oshiriladi:

- Rejalashtirish va byudjetlashtirish
- Xarajatlarni nazorat qilish va tahlil qilish
- Resurslardan samarali foydalanishni ta‘minlash
- Ichki hisobotlarni tayyorlash va boshqaruvga taqdim etish
- Qaror qabul qilish uchun axborot bilan ta‘minlash

Boshqaruv hisobi tashkiliy tuzilmaning har bir bo‘limi, xizmat va guruhining faoliyatini baholash, ularning samaradorligini aniqlash va rag‘batlantirish uchun ham muhimdir. Masalan, ishlab chiqarish bo‘linmalarining o‘z mahsuloti yoki mintaqasi uchun alohida buxgalteriya hisobi yuritiladi, bu esa har bir bo‘linmaning moliyaviy natijalarini aniq ko‘rsatadi

Tashkiliy tuzilma va boshqaruv hisobi o‘zaro bog‘liqligi

Tashkiliy tuzilma va boshqaruv hisobi bir-biri bilan chambarchas bog‘liq. Tashkiliy tuzilma qanday shakllantirilgan bo‘lsa, boshqaruv hisobi ham shunga mos ravishda tashkil etiladi. Har bir bo‘lim, xizmat yoki guruh uchun alohida hisobotlar, xarajatlar va natijalar hisobga olinadi. Bu esa boshqaruvga har bir tarkibiy bo‘linmaning samaradorligini baholash va kerakli qarorlarni qabul qilish imkonini beradi

Shuningdek, tashkiliy tuzilmaning o‘zgarishi boshqaruv hisobi tizimiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, yangi bo‘lim yoki xizmat tashkil etilganda, unga mos ravishda yangi hisobot shakllari va hisob yuritish tartibi ishlab chiqiladi

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

O‘zbekiston iqtisodchi olimlari tomonidan boshqaruv hisobi va tashkiliy tuzilma masalalari bo‘yicha bir qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Jumladan, A. Abduhalilov (2019) o‘zining “Korxonalar boshqaruv hisobi tizimini takomillashtirish yo‘llari” nomli asarida boshqaruv hisobi tizimining samaradorligi korxonaning tashkiliy tuzilmasiga bevosita bog‘liqligini ta’kidlaydi. Shuningdek, N. Jo‘raeva (2021) “Tashkiliy tuzilma va boshqaruv samaradorligi” nomli ilmiy ishida boshqaruv darajalari o‘rtasidagi axborot almashinuvi mexanizmlarini chuqur tahlil qiladi.

Metodologik yondashuv sifatida ushbu tadqiqotda tahliliy, taqqoslash, induktiv va deduktiv tahlil usullari qo‘llanilgan. Shuningdek, iqtisodiy tahlil, moliyaviy ko‘rsatkichlarni o‘rganish va ichki nazorat tizimini baholash metodlari asosida korxonalar boshqaruvi samaradorligiga ta’sir etuvchi omillar aniqlangan. Baholashda korxonalar ichki tuzilmasining o‘zaro aloqasi, boshqaruv hisobi axborotlari sifatining tahlili hamda rahbariyat tomonidan qabul qilinadigan qarorlarning moliyaviy natijalarga ta’siri o‘rganilgan.

Metodologik asos sifatida milliy iqtisodiyotni boshqarish tizimida qo‘llanilayotgan “O‘zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonun (2020), shuningdek, Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligining ilmiy-tadqiqot faoliyatida boshqaruv hisobi va menejment tahliliga doir metodik tavsiyalaridan foydalanilgan.

Natija va muhokamalar

Izlanishlar natijalari shuni ko‘rsatadiki, tashkiliy tuzilma va boshqaruv hisobi o‘rtasida kuchli funksional bog‘liqlik mavjud. Samarali tashkiliy tuzilma quyidagi natijalarni ta‘minlaydi:

1. Axborot oqimini tezlashtiradi – boshqaruv hisobi ma‘lumotlari rahbariyatga tez va aniq yetkaziladi;
2. Resurslardan foydalanishni optimallashtiradi – bo‘limlar o‘rtasida moliyaviy va moddiy resurslar oqimi muvozanatli taqsimlanadi;
3. Nazorat tizimini kuchaytiradi – ichki audit va hisobot mexanizmlari aniq yo‘lga qo‘yiladi;
4. Qaror qabul qilish sifatini oshiradi – tahliliy ma‘lumotlar asosida strategik qarorlar qabul qilinadi.

Muhokamalar davomida aniqlanishicha, ko‘plab korxonalarda boshqaruv hisobi hali ham moliyaviy hisobot bilan aralashtirib yuborilmoqda. Bu esa rahbariyat qarorlarining tezkorligini kamaytiradi. Shu bois boshqaruv hisobi uchun alohida tizim yaratish, ichki hisobot standartlarini ishlab chiqish va axborot texnologiyalarini keng joriy etish zarur.

Bundan tashqari, tadqiqot korxonalar tajribasi asosida shuni ko‘rsatdiki, matritsali va funksional tashkiliy tuzilmalar boshqaruv hisobi samaradorligini oshiruvchi eng maqbul modellar sifatida e‘tirof etilgan. Chunki bu tizimlar har bir bo‘lim faoliyatini aniq nazorat qilish, xarajatlarni to‘g‘ri taqsimlash va moliyaviy oqimlarni tahlil qilish imkonini beradi.

Xulosa

Xulosalar shuni ko'rsatadiki, korxonalar boshqaruvining samaradorligi bevosita uning tashkiliy tuzilmasi va boshqaruv hisobi tizimining uyg'un ishlashiga bog'liqdir. Tashkiliy tuzilma orqali korxonadagi vazifalar, mas'uliyat va axborot oqimlari aniq belgilanadi, boshqaruv hisobi esa ushbu jarayonni raqamli va tahliliy axborot bilan ta'minlaydi.

Shuning uchun boshqaruv hisobi uchun mustaqil axborot tizimi joriy etilishi, bo'limlararo hisob-kitob tizimi takomillashtirilishi, har bir boshqaruv darajasi uchun moliyaviy tahlil mezonlari ishlab chiqilishi zarur.

Natijada korxonalar ichki boshqaruvida shaffoflik, mas'uliyat va iqtisodiy samaradorlik ta'minlanadi. Bu esa strategik rivojlanish va barqaror iqtisodiy o'sishga zamin yaratadi.

Tashkiliy tuzilma va boshqaruv hisobi har bir tashkilotning samarali faoliyat yuritishida muhim rol o'ynaydi. Tashkiliy tuzilma orqali tashkilotning ichki tuzilishi va boshqaruv jarayonlari aniqlanadi, boshqaruv hisobi esa ushbu jarayonlarni rejalashtirish, nazorat qilish va tahlil qilish uchun zarur axborotni ta'minlaydi. Ularning o'zaro uyg'unligi tashkilotning raqobatbardoshligini va barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.A.Abduhalilov. Korxonada boshqaruv hisobi tizimini takomillashtirish yo‘llari “Fan va texnologiya” nashriyoti .Toshkent:, 2019-yil. 45-53 betlar.
- 2.N.Jo‘raeva. *Tashkiliy tuzilma va boshqaruv samaradorligi* SamDU nashriyoti. Samarqand. 2021-yil. 88–96-betlar.
- 3.B.Rasulov. Boshqaruv hisobi: nazariya va amaliyot. “BuxDU nashriyoti”, Buxoro. 2020-yil. 101–110-betlar.
- 4.D.Karimov. Korxonada boshqaruvining tashkiliy tuzilmasini optimallashtirish asoslari. Farg‘ona: “FDU ilmiy nashr”, 2022-yil. 73–82-betlar.
- 5.Sh.To‘xtayev. Boshqaruv hisobi va menejment axborot tizimlari. “Iqtisod-moliya” nashriyoti. Toshkent. 2023-yil. 65–72-betlar.
- 6.M.Sodiqova. Menejment va boshqaruv hisobi o‘zaro bog‘liqligi “QDU nashriyoti”. Nukus: 2018-yil.117-126 betlar.